

A vasúti járművek és a sín-pálya rendszer kölcsönhatásainak kinematikája

Dr. Mihalik András¹, Csek Károly², Nagy Sándor³

¹Nagyvárad Egyetem, ²MÁV mérnök tanácsos Budapest
³kohómérnök, Nagyvárad

Abstract

The paper on rolling material interactions with the sleeper-rail system points out the dynamic effects in the wheel-sleeper contact point with the appearance of acceleration, an important factor in dimensioning the resistance capacity.

*„A matematikai formula a mérnöknek csak az,
ami a nyelvten az írónak:
vezeti a gondolatot, de nem ad gondolatot”*

Dupuit

A szerzőknek e közleménye a sín-pálya rendszer és a vasúti járművek kölcsönhatásaiból származó dinamikus erőhatásaival foglalkozik, leszűkítve a sín és a kerék érintkezési pontján megjelenő gyorsulásokra, valamint a sín-pálya rendszer belső ellenállásának, az idő függvényében való közelítő meghatározására.

A vasúti pályarendszer vezeti és alátámasztja a vasúti járműveket, tehát teherviselő szerkezet.

A teherviselő mérnöki szerkezeteket csak akkor tekinthetjük feladatuk elviselésére alkalmasnak, ha teherbírásuk és tényleges igénybevételük kisebb a teherbírásuknál. Tehát szükségünk van a vágány teherbírásának és tényleges igénybevételének az ismeretére.

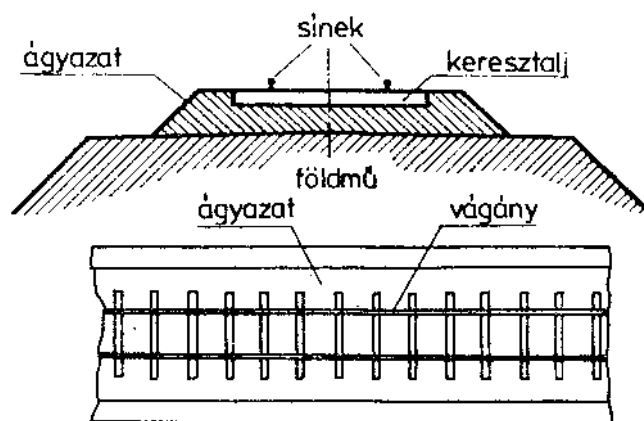
A vágány teherbírásának és igénybevételének megállapítása azonban nagy nehézségekkel jár, ennek következtében a számítások eredményének pontossága és megbízhatósága nem éri el a mérnöki számításokban általánosan megszokott értékeket. Tehát itt az igénybevételek számításakor nem várhatunk olyan pontosságot, mint más mérnöki szerkezetek, különösen az acélszerkezetek esetében.

Az ilyen számításokban részben a számítási eredményeket hasonlítjuk össze, a mérési eredmények közepértékével vagy más paraméterek hatásának számított értékeit egymással.

Bonyolultak és elméletileg nehezebben modellezhetők egyes erőhatások. Éppen erre való tekintettel szükséges, hogy a vasút sín-pálya rendszert teljes igénybevételének mennyiségi értékelésekor, a matematikai statisztikákat is alkalmazzák.

1. Bevezetés

A vasúti közlekedés jellemzője a sima sín-pályán, a vágányon végzett kényszermozgás, amelyet a vasúti járművek nyomkarimával ellátott kerekei biztosítanak.

1. ábra
A sín-pálya rendszer

Ez a kényszermozgás, amely fölöslegessé teszi a járművek kormányzását, megengedi sok járműből álló vonatok képzését is, így nagy terheknek, egyetlen vontató járművel való továbbítását.

Az acélsíneken, a vasúton gördülő acélkerekek haladásakor igen kicsi gördülőellenállás lép fel, amely csak 1/10 része a vasút kialakulása korában, legkorszerűbbnek tekinthető makadám úton közlekedő közúti jármű ellenállásának, de ma is csak 1/6-a a beton úton haladó gépjárműveknek. Ez azt jelenti, hogy vasúton ugyanakkora vonóerővel ma is hatszor annyi terhet lehet vontatni mint közúton.

Ezek a jelentős előnyök eredményezték a vasút rendkívül gyors elterjedését, és biztosítják, hogy nagy tömegek biztonságos, rendszeres, gyors, olcsó és az időjárástól szinte független szállítására, a szárazföldön ma is a korszerű vasút a legalkalmasabb.

A vasúti közlekedés két gépeleme a jármű és a pálya.

A jármű és a pálya között szoros kapcsolat és kölcsönhatás van, amely kihat elsősorban a futómű geometriai méreteire valamint a jármű haladása közben jelentkező dinamikus erőhatásokra.

Mivel ezek a forgalmat együttesen látják el, azért a szükséges követelményeknek nemcsak külön-külön, hanem egymás közötti jó kapcsolattal együttesen is meg kell felelniük.

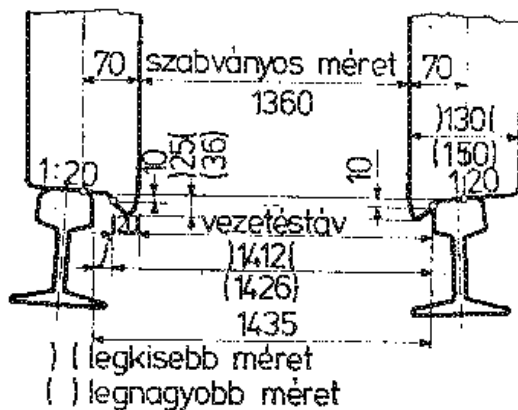
Kapcsolatuk mechanikai természetű, amelynek statikai, és dinamikai összetevői vannak.

A vasúti járműfutás mechanikájában tiszta statikus eset nem fordul elő. A járművek mozgásait statikus és dinamikus összetevők kölcsönös egymásra hatása vezérli, amelyek sztohasztikusan váltakozva kerülnek túlsúlyba.

A pálya állapota jelentősen befolyásolja a futás minőségét, a pályán közlekedő járműpark tömege, szerkezeti állapota és mennyisége viszont döntő mértékben játszik közre a pálya állapotának kialakulásában. A kerék és a sín érintkezési pontjaiban jelentős érintkezési feszültség (Hertz feszültség) jelenik meg, amelyet csak jó minőségű acélanganyagban lehet megengedni.

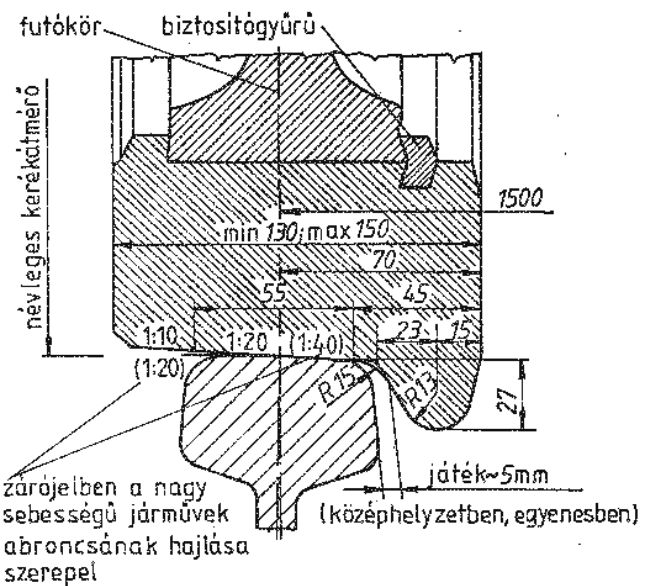
Ezt a gyakorlatilag koncentrikusan jelentkező terhelést egyre kisebb megosztó terheléssé alakítjuk át, egészen a teherhordó talajig.

A komplex statikus és dinamikus együttes vizsgálat azonban olyan bonyolult, hogy még számítógépek segítségével is megoldhatatlan.

2. ábra

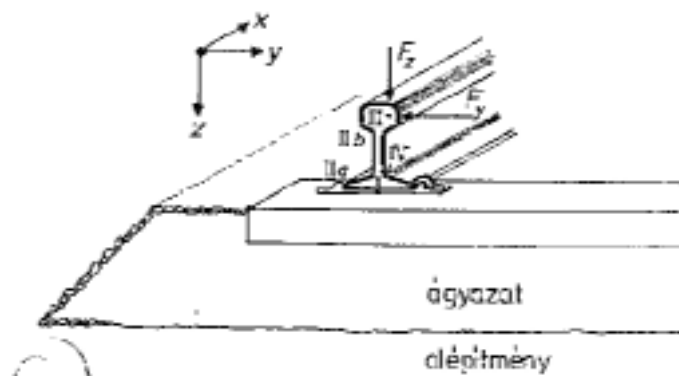
A vasúti kerék-pár és a vágány

3. ábra

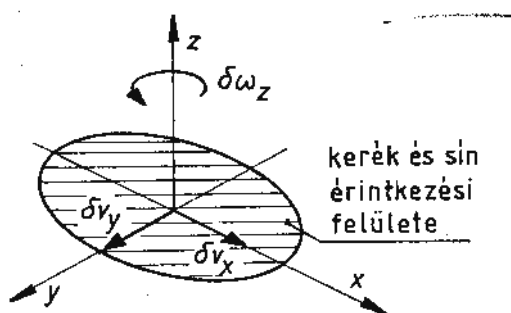
A kerék és a sín érintkezési pontja

A futástechnikai számításokban nagy jelentősége van a kerék-sín kapcsolat korszerű elméletének, amely figyelembe veszi a gördülés közben létrejövő deformációk hatását.

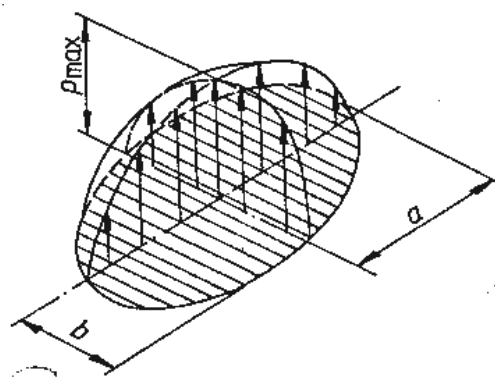
4. ábra
A sínt érő erőhatások iránya

Mivel a sín és kerék közötti erőzárás nem tekinthető egyszerű súrlódási jelenségnek, az érintkezési felületen keletkező erők számításra szolgáló, formálisan a Coulomb-féle súrlódási törvény analógiájára épülő összefüggésekben szereplő tényezőket nem súrlódási, hanem erőkapcsolat tényezőnek nevezzük, melyeknek meghatározásához rugalmasságtani megfontolások szükségesek.

5. ábra
A kerék és a sín érintkezési felülete

A kerék-sín érintkezés elméleti alapja kis környezetben lezajló, döntően rugalmas és részben képlékeny alakváltozások fontos szerepéből adódik. Ezek a kis deformációk folyamatosan összegződnek és például a vontatáskor számolható szögsebességnél nagyobb szögsebességet eredményeznek.

6. ábra
Nyomás eloszlás az elliptikus érintkezési felületen

2. A probléma felvetése

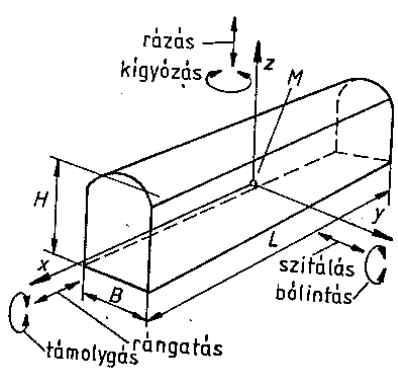
A vasúti terhelés megállapításánál – amely nem más mint a mozgó járművek teljes erőhatása – fontos problémaként jelentkeznek a mozgó kerék és a sín (gerenda) gyorsulásának a jellege, kölcsönhatása. Ugyancsak figyelmet érdemel a pálya-sín rendszerben a külső ellenállási erő megjelenése az idő függvényében.

A következőkben a gyorsulás problémájának elméletével.

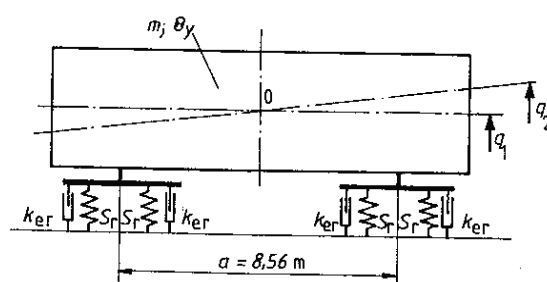
a). A kerék és a sín kölcsönhatásainak a kinematikája

Egy konstans erőrendszer mozgásproblémájának a megoldása rugalmas hosszgerenda ágyazaton felveti azt a kérdést, hogy a gerenda gyorsulása a mozgó teher keresztmetszetében egyenlő-e vagy nem a terhelésnek a függőleges gyorsulásával.

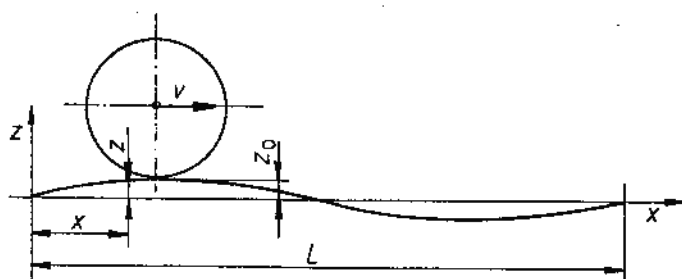
Ennek a kérdésnek a tanulmányozására a hordrugók lengőrendszerei kerültek a gyakorlati kutatás középpontjába. Egy személyvagon hordrugóinak az összenyomódását vizsgálták a sebesség függvényében.

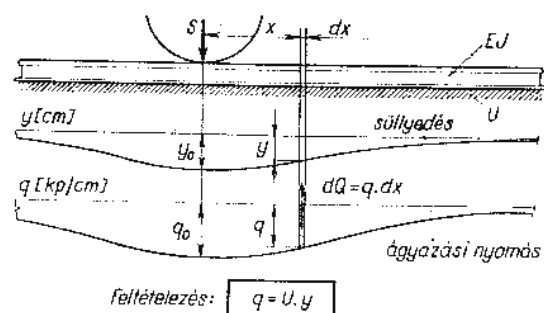
7. ábra
A vasúti jármű lengései

8. ábra
A jármű egyszerűsített lengő rendszere

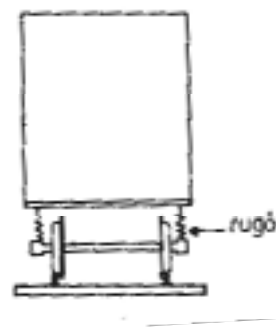

9. ábra
A pályahibák okozta gyorsulások

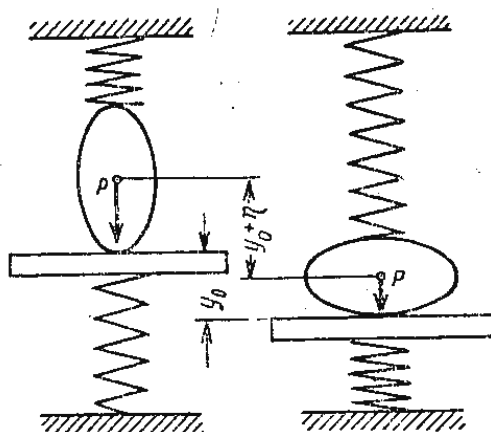
10. ábra
A rugalmas ágyazaton fekvő, a keresztaljas vágányt helyettesítő hosszgerenda rugalmas vonala

A sín y_0 süllyedése a terhelés alatt (az eredeti állapothoz viszonyítva) maga után vonja a kerékközpont forgásának az elmozdulását ($y_0 + \eta$) értékkel, melynek a közepes összenyomódása a mozgás minőségi paramétere, a kerék és a pálya kifogástalan állapotát illetően. A kísérletek azt bizonyítják, hogy a hordrugók közepes helyzete nem függ a mozgás sebességétől.

11. ábra
A vasúti kocsiszekrény elhelyezése a kerék-páron

Az elméleti megoldást, amely a sebesség és a gyorsulás kölcsönhatásait a sín és a kerék esetében meg-
erősítik, az alábbiakban próbáljuk bizonyítani.

12. ábra
Sín y_0 süllyedése

Feltételezzük, hogy a hosszgerendás rugalmas ágyazaton a kerék mozgásban van. Ezt a mozgást ebben az esetben összetettnek nevezhetjük, amely a gerenda elemének relatív mozgásából (a kerék és a sín érintkezési pontjában) valamint a kerék mozgásából adódik.

Az egyszerűség kedvéért a kerék mozgását egy párhuzamos síkban képzeljük el.
A kerék sebességét egy vektor egyenlőségéből határozzuk meg.

$$\vec{V}_k = \vec{V}_q^0 + \vec{V}$$

ahol

$\vec{V}_k$ – a kerék abszolút sebessége

$\vec{V}_q^0$ – a gerenda sebessége a kerék érintkezési pontjában

$\vec{V}$ – a kerék sebessége a gerenda eleméhez viszonyítva amely a kerék és a sín érintkezési környezetében található

A kerék abszolút sebességének a komponensei az ábrán láthatók.

Ha a vektor egyenlőséget (1) az y tengelyre vetítjük, adódik:

$$\text{vet} \cdot y \cdot \vec{V}_k = \text{vet} \cdot y \cdot \vec{V}_q^0 + \text{vet} \cdot y \cdot \vec{V}$$

Szem előtt tartva, hogy

$$\text{vet} \cdot y = \left(\frac{\partial x}{\partial y} \right) \cdot \text{vet} \cdot x \cdot \vec{V}$$

$$x=x_0$$

amely az alábbi módon is írható:

$$\text{vety} \cdot \vec{V}_q^0 = \text{vety} \cdot \vec{V}_k - \text{vetx} \cdot \vec{V} \cdot \left(\frac{\partial y}{\partial x} \right)_{x=x_0} \quad (2)$$

A gerenda lengése a kerék mozgásakor: a rugalmas süllyedés nagysága y függvénye a keresztmetszet $x-x_0$ távolságnak és az időnek, azaz

$$y = y(x, t)$$

a differenciál dy , pedig

$$dy = \frac{\partial y}{\partial x} \cdot dx + \frac{\partial y}{\partial t} \cdot dt$$

Az idő számítását a mozgó rendszer koordinátáinak x, z áthaladása pillanatától számítjuk, amely egyenes sebességgel mozog, és amelynek az értéke egyenlő a kerék abszolút sebességének a vízszintes komponensével.

Az abszcisszák közötti kapcsolatot:

$$x = z - z_0$$

A mozgó rendszer koordinátaival az abszcisszát

$$z_0 = \text{vet} \cdot x \cdot \overline{V}_K \cdot t$$

behelyettesítve, kapjuk

$$x = z - \text{vet} \cdot x \cdot \overline{V}_K \cdot t$$

A lengés folyamatában a gerenda pontjait meghatározó z értéket konstansnak vesszük, mivel a gerenda nem tud (akadályozva van) hosszanti irányban elmozdulni.

Differenciálva a fent megkapott egyenletet és beszorozva dt -vel, adódik

$$dx = -\text{vet} \cdot x \cdot \overline{V}_K \cdot dt \quad (3)$$

Visszatérve a differenciálhoz, szem előtt tartva a (3) képletet, a következő adódik:

$$dy = \left(\frac{\partial y}{\partial x} - \text{vet} \cdot x \cdot \overline{V}_K \cdot \frac{\partial y}{\partial x} \right) \cdot dx + \frac{\partial y}{\partial t} \cdot dt$$

ahonnan

$$\frac{dy}{dt} = \frac{\partial y}{\partial t} - \text{vet} \cdot x \cdot \overline{V}_K \cdot \frac{\partial y}{\partial x} \quad (4)$$

A gerenda pontjának a sebessége, amely közvetlenül a mozgó kerék alatt található, a következő behelyettesítésből határozható meg:

$$\left(\frac{dy}{dt} \right)_{x=x_0} = \left(\frac{\partial y}{\partial t} \right)_{x=x_0} - \text{vet} \cdot x \cdot \overline{V}_K \cdot \left(\frac{\partial y}{\partial x} \right)_{x=x_0} \quad (5)$$

számon tartva,

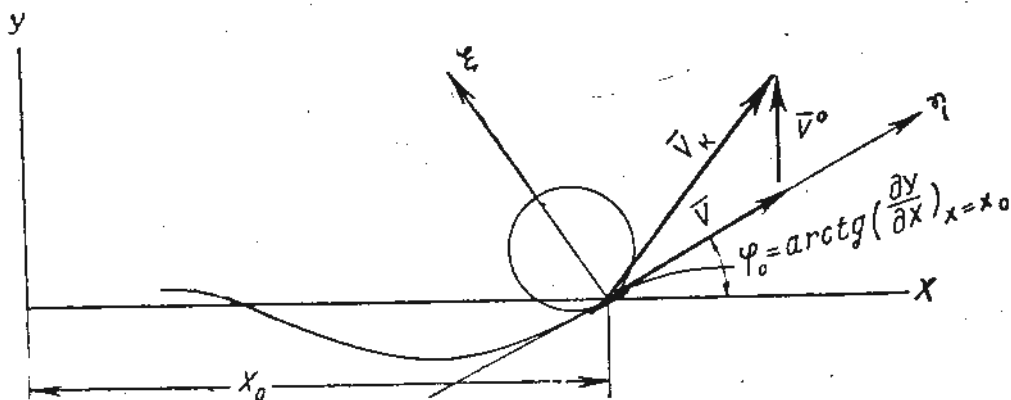
$$\left(\frac{dy}{dt} \right)_{x=x_0} = \text{vet} \cdot y \cdot \overline{V}_q^0$$

az egyenletek (2) és (5) megoldása eredményeként következik

$$\text{vet} \cdot y = \left(\frac{\partial y}{\partial t} \right)_{x=x_0} \quad (6)$$

Tehát a függőleges komponense a kerék abszolút sebességének, amely egyenletes vízszintes komponensű sebességgel mozog, a hosszanti mozgásában megakadályozott gerendán, egyenlő a gerenda süllyedésének parciális differenciáljával az időhöz viszonyítva (a kerék alatti keresztmetszetben).

Nézzük most a kerék és a gerenda (sín) gyorsulását.

13. ábra

A kerék abszolút sebességének komponensei

Megállapítottuk, hogy a kerék egy összetett mozgást végez, ezért a gyorsulást a következő kifejezésből kell meghatározni:

$$\overline{W}_K = \overline{V}_q^0 + \overline{W} + \overline{W}_{cor} \quad (7)$$

$\overline{W}_K$ – a kerék abszolút gyorsulása

$\overline{V}_q^0$ – a gerenda gyorsulása a kerék érintkezési pontjában

$\overline{W}$ – a kerék gyorsulása a gerenda eleméhez viszonyítva az érintkezési pont környezetében

$\overline{W}_{cor}$ – a coriolis gyorsulás

A koordináta-rendszer, amely a gerenda forgó eleméhez kötődik és amely a kerék és a gerenda érintkezési pontja, legyen ξ, η .

A kerék mozgásakor, a gerenda lehajlásának görbéjéhez viszonyítva, az X_0 pont környezetében centripetális gyorsulás jelenik meg $\overline{W}$, a görbe központja felé orientálva, amelynek a vetülete a ξ tengelyre:

$$vet \cdot \xi \cdot \overline{W} = (vet_x \cdot \overline{V}_K \cdot \frac{1}{\cos \varphi_0})^2 \cdot K_0 \quad (8)$$

A (8)-ban φ_0 egyenlő

$$\varphi_0 = \arctg \left(\frac{\partial y}{\partial x} \right)_{x=x_0}$$

ahol φ_0 – a gerenda lehajlási görbéjének a szöge az $x=x_0$ pontban.

Szemelött tartva K_0 értékét:

$$K_0 = \frac{\left(\frac{\partial^2 y}{\partial x^2}\right)_{x=x_0}}{\left[1 + \left(\frac{\partial y}{\partial x}\right)_{x=x_0}^2\right]^{\frac{3}{2}}} = \left(\frac{\partial^2 y}{\partial x^2}\right)_{x=x_0} \cdot \cos^3 \varphi$$

a (8) egyenlet ebben az esetben, a következő képpen alakul,

$$\text{vet}_{\xi} \bar{W} = (\text{vet} \cdot x \cdot \bar{V}_K)^2 \cdot \left(\frac{\partial^2 \varphi}{\partial x^2}\right) \cdot \cos \varphi_0 \quad (9)$$

$x=x_0$

A Coriolis gyorsulás meghatározható, a vektor egyenlőségéből

$$\bar{W}_{cor} = 2\bar{\omega}_0 x V$$

ahol $\bar{\omega}_0$ -a szögsebesség vektora az ξ, η koordináta rendszerben.

A Coriolis gyorsulási vektor vetülete a ξ tengelyre, kiszámítható a következő képletből:

$$\text{vet} \cdot \xi \cdot \bar{W}_{\cos} = 2 \cdot \text{vet} x \cdot \bar{V}_K \frac{1}{\cos \varphi_0} \left(\frac{d\varphi}{dt}\right)_{x=x_0} \sin \alpha$$

ahol $\alpha = 90^\circ$ - az $\bar{\omega}_0$ és a $\bar{V}$ közötti szög.

A sín keresztmetszeti forgásának a szögsebessége egyenlő az elhajlási görbe szögének a differenciáljával. Az x és t változók függvénye, amelyek meghatározhatók a következő kifejezésből:

$$\omega = \frac{d\varphi}{dt} = \frac{\partial \varphi}{\partial t} + \frac{\partial \varphi}{\partial x} \cdot \frac{dx}{dt}$$

a nyilvánvaló egyenlőségéből következik:

$$\frac{\partial \text{tg} \varphi}{\partial t} = \frac{1}{\cos^2 \varphi} \cdot \frac{\partial \varphi}{\partial t}$$

$$\frac{\partial \text{tg} \varphi}{\partial x} = \frac{1}{\cos^2 \varphi} \cdot \frac{\partial \varphi}{\partial x}$$

Szem előtt tartva a (3) egyenletet, a szögsebesség kifejezésének a meghatározása a sín keresztmetszetének a forgásakor, a következőképpen alakul

$$\omega = \left(\frac{\partial^2 y}{\partial x \cdot \partial t} - \text{vet} \cdot x \cdot \bar{V}_K \frac{\partial^2 y}{\partial x^2}\right) \cos^2 \varphi$$

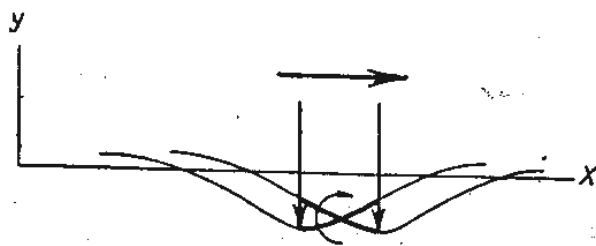
A forgás szögsebessége ξ, η koordináta rendszerben:

$$\omega_0 = \left[\left(\frac{\partial^2 y}{\partial x \cdot \partial t}\right)_{x=x_0} - \text{vet} x \bar{V}_K \left(\frac{\partial^2 y}{\partial x^2}\right)_{x=x_0} \right] \cos^2 \varphi \quad (10)$$

Abban az esetben, ha a kerék útvonala vízszintes egyenes, a (10) egyenlet így alakul:

$$\omega_0 = -\text{vet}x \left(\frac{\partial^2 y}{\partial x^2} \right)_{x=x_0} \cdot \cos^2 \varphi$$

14. ábra

A gerenda forgása a csökkenő szögek irányában

A negatív előjel azt mutatja, hogy a gerenda (sín) elem forgása, amely a kerék és a sín érintkezési pontjának környezete, a csökkenő szögek irányába mutat (14 ábra). A (10) képlet eredményét behelyettesítve az ξ tengelyre eső Coriolis vektor gyorsulás kifejezésébe, következik

$$\text{vet}\xi \overline{W}_{\cos} = 2 \cos \varphi_0 \cdot \text{vet}x \cdot \overline{V}_K \cdot \left(\frac{\partial^2 y}{\partial x^2} \right) - 2 \cos \varphi_0 \cdot \left(\text{vet}x \overline{V}_K \right)^2 \cdot \left(\frac{\partial^2 y}{\partial x^2} \right)_{x=x_0} \quad (11)$$

A vektor egyenlőség (7) vetülete az y tengelyre, ismerve a (9) és (11) kifejezéseket, következik.

$$\begin{aligned} \text{vety} \cdot W_q^0 &= \frac{1}{\cos \varphi} + \text{vet}\xi \cdot \overline{W}_q^0 = \text{vety} \cdot \overline{W}_K - \\ &- 2 \text{vet}x \cdot \overline{V}_K \left(\frac{\partial^2 y}{\partial x^2} \right)_{x=x_0} + \left(\text{vet}x \cdot \overline{V}_K \right)^2 \left(\frac{\partial^2 y}{\partial x^2} \right)_{x=x_0} \end{aligned} \quad (12)$$

Térjünk vissza most már a gerenda lengő állapotához.

Differenciálva a (4)-t, az időre vonatkozóan, megkapjuk:

$$\frac{d^2 y}{dt^2} = \frac{\partial^2 y}{\partial t^2} - 2 \text{vet}x \cdot \overline{V}_K \cdot \left(\frac{\partial^2 y}{\partial x \cdot \partial t} \right) + \left(\text{vet}x \cdot \overline{V}_K \right)^2 \cdot \frac{\partial^2 y}{\partial x^2}$$

ha $x=x_0$, az egyenlet alakulása

$$\left(\frac{dy}{dt^2} \right)_{x=x_0} = \left(\frac{\partial^2 y}{\partial t^2} \right)_{x=x_0} - 2 \text{vet}x \overline{V}_K \cdot \left(\frac{\partial^2 y}{\partial x \cdot \partial t} \right)_{x=x_0} + \left(\text{vet}x \cdot \overline{V}_K \right)^2 \cdot \left(\frac{\partial^2 y}{\partial x^2} \right)_{x=x_0} \quad (13)$$

a (12) és (13) egyenletek közös megoldása, a következő eredményt adja:

$$\text{vety} \cdot \overline{W}_K = \left(\frac{\partial^2 y}{\partial t^2} \right)_{x=x_0} \quad (14)$$

Következtetés

Tehát a végkövetkeztetés, amely bizonyítja feltevésünket: a kerék abszolút gyorsulásának függőleges komponense egyenlő a gerenda süllyedésének (nyílmagasságának) másodfokú parciális differenciáltjával, közvetlenül a kerék alatti keresztmetszetben, ami egy lényeges kérdés az átadódó erők szempontjából.

A kísérletek is azt bizonyították, mint ahogy ezt már említettük, hogy a kifogástalan kerék, és kifogástalan pálya esetében a sín gyorsulása – amely a kerék sebességétől függ – nem egyenlő a kerék függőleges gyorsulásával.

Ha a kerék forgását vesszük figyelembe, a nyert kifejezések a sebességből és a gyorsulásból következően, a kerék középpontjának a mozgását adják.

Szakirodalom

- [5] Buza-Kiss, L: A vasúti jármű és a pálya kölcsönhatása, Járművek, mezőgazdasági gépek 1962. 1.sz.
- [6] Danilov, V.I.: Zseleznodorozsnij puty i ego vzaimogyejstvije sz podvizsnij szosztravom Moszkva 1961
- [7] Mihalik A., Csibi U., Ungur P. : Rezistența Materialelor Ed. Gloria 2002. Cluj Napoca.
- [8] Nemesdi E., Vasúti felépítmény II. Budapest 1966
- [9] Nagy K.: Elméleti mechanika. Budapest 1985
- [10] Schramm G.: Oberbautechnik und Oberbanwirtschaft Darmstadt 1960
- [11] Sahunianc G.M.: Zseleznodorozsnij puty. Moszkva 1969
- [12] Unyi B., Nemesdi E: A vasúti felépítmény néhány elméleti és szerkezeti kérdése, Budapest 1964.